

ריבונים שתפנים

מגמה חדשה בקומונות - בישראל ובעולם

:: אליהו רגב

לביין היותם "שותפים". נהגו לנסח אותה כסתירה בין "הכלל" לביין "הפרט". "שיתוף" הוא אינטרס של "הכלל". מייצגים אותו מנהיגים, דוקטרינות, אידיאולוגיות. "ריבונות היחיד" היא אינטרס של "הפרט". מאחוריו עומדים יצרים ואגואיזם. לעולם אין זהות בין השניים, כי אם ניכור וקונפליקט, או לפחות פשרות מאולצות: פחות שיתוף תמורת יותר ריבונות ליחידים, או ההפך. בבסיס התפיסה הזאת עמדה הנחה סמויה, שהערכים החברתיים אינם מקננים בלב הכול במידה שווה. הם קודם-כול נחלתם של מנהיגים. תפקיד המנהיגים להשליט את הערכים בלב ההמונים כנגד "יצרי-הרע" שלהם. להמונים, מצדם, יש צורך בסיסי לקבל עליהם את מרותם של מנהיגים ואת תורותיהם. על כן אין הכרח שהערכים החברתיים יופנמו בשלמות באישיותו של כל יחיד. די בכך שהיחיד ינהג על פיהם בזכות הצורך שלו לציית לסמכות. הערכים החברתיים שבלב כל יחיד נתמכו אפוא בצורך שלו לסמכות. אלה הם "ערכים נתמכי סמכותיות". לפי תפיסה זו, השינויים בהיסטוריה של התרבות האנושית מתחוללים על-ידי מנהיגים, תורות ו"בשורות", בעוד ההמונים נהררים לחסות בצל מרותם.

מתחילת המאה העשרים, הציגו קומונות חזות "רצונית" (וולונטרית). אך היתה זו עדיין "רצונית" בוסרית, עם מידה גדושה של סמכותיות המנהלת ומנתבת את ה"רצון" לחסות בצל הסמכות. גם התפיסות הללו, כמו קודמותיהן, היו אפוא "נתמכות סמכותיות".

השינוי שמתחולל בתפיסה זאת נחקר בידי רבים. הפופולרי שביניהם הוא אלווין טופלר, שספריו אף תורגמו לעברית. שינוי זה תואר כפרי "מהפיכת המידע". זמינות המידע מאפשרת ליחידים להתנתק מתלותם הרוחנית בסמכות חיצונית - מנהיגים, דוקטרינות ותנועות המונים. מעתה מתאפשר ליחיד לבנות לעצמו עולם אוטונומי של עמדות וערכים.

גם את ערכי השתפנות, שבעבר היו בבחינת יבוא זר מן החוץ, יכול עתה היחיד ליצור ולעצב בעולמו האוטונומי. אפשר אפוא לממש שתפנות מירבית וריבונות אישית מירבית גם יחד, והשתיים תומכות ומשלימות זו את זו. סתירות וניגודים ייפתרו מעתה בפנימיותו של היחיד, ואינם עוד נושא לקונפליקט בין "פרט" ו"כלל". במציאות הקודמת היו ארגונים ותנועות קיימים מראש ומזמינים את היחידים להתכנס תחת חסותם - מציאות זאת דועכת והולכת. במקומה פועלים אנשים יחידים אוטונומיים בחברה הנעדרת ארגונים-מראש. היחידים

החל מ-1980, קמו במדינות שונות במערב קומונות מסוג חדש. אלה שונות מהקומונות שקדמו להן ולמרות שאינן מודעות האחת לקיומה של "אחיותיה", בצד האחר של הגלובוס, יש להן אפיונים משותפים.

שני האפיונים העיקריים הם כשני צדדים של מטבע אחת:

• ריבונות היחידים. כל יחיד הוא עצמאי רוחנית, ואינו מבטל חשיבה עצמית שלו מפני מסרים סמכותיים הבאים מחוצה לו. זכותו ויכולתו של כל יחיד לקבוע לעצמו את מטרותיו ולהחליט על מעשיו. זכות זו שלו שווה במשקלה לזו של כל אחד אחר בקומונה.

• שתפנות. משמעות החיים היא בנתנה, אחריות ומחויבות חברתית. המופת השתפני הנכסף הוא "כל אחד למען כל אחד". בכוחו של ערך מוסרי זה פועלים חברי הקומונה ככל יכולתם במעגלי חברה הולכים ומתרחבים. השתפנות מתגשמת בשני פנים: בתוך קבוצות של שתפנים היא מתגלמת ככרית-חיים של שיתופיות. בין קבוצות שתפנים לסביבתם הלא-שתפנית היא מתגלמת בפעילות משימתית לתיקון החברה ברוח השתפנות.

אחדות זאת שבין ריבונות ושתפנות מופיעה כיום בקומונות במידה שלא היתה קיימת בעבר, והיא מלמדת על התהוות של מגמה חדשה בתחום זה.

התפיסה הישנה - והחדשה

על-פי התפיסה ששלטה בעבר בקומונות, קיימת סתירה הכרחית בין היות האנשים "ריבוניים"

על-פי התפיסה ששלטה בעבר בקומונות, קיימת סתירה הכרחית בין היות האנשים "ריבוניים" לבין היותם "שותפים". נהגו לנסח אותה כסתירה בין "הכלל" לבין "הפרט".

"תנועות בוגרים" של הנוער העובד ולאחר מכן גם של המחנות העולים, קבוצות הבחירה והשומר הצעיר, הקימו עשרות קבוצות שיתופיות-משימתיות ברחבי הארץ, מבאר-שבע בדרום ועד פלך בצפון.

קצה הקרחון

באמצע ספטמבר הודיעו בקול ישראל שפגעי הסופה קטרינה שפגעה בניו אורלינס ישכנו במגורים חלופיים. עולה אם כן השאלה - מה יהיו המגורים החלופיים של חסרי הבית?

"מנהיג רוחני-סמכותי" הוא מי שמעניק לחברי קבוצתו ערכים ומשמעות וקובע עבורם את הדרך להגשמתם. ההנחה היא אפוא, שחברי הקבוצה משוללי ערכים ואובדי דרך, ומשתוקקים לאמץ לעצמם את אלה של המנהיג.

מוסדות, חוקים ותקנות הם אמצעים של סמכות. שתפנים ריבוניים אינם זקוקים לאלה. אצלם, ההידברות המתמדת היא שאמורה להסדיר את ההתנהלות החברתית.

מכאן, שבפועל הועדפה שיטת קבלת החלטות בדעת חב, בהיותה "יעילה" יותר; זאת בהנחה שכל יחיד מוכן מראש, ולו גם למינת לבו, לציית לדעת הרוב המושגת בהרמת ידיים.

ריבוניות היחידים; שלילת כל סמכות רוחנית; חילוניות; שוויון המינים, הגזעים והלאומים; שמאל פוליטי; פעילות משימתית לתיקון החברה ולשמירת הסביבה. כיום מאוגדות כארבעים קבוצות דומות ברחבי גרמניה ברשת של קשר וסיוע הדדי. מספר חבריהן הכולל כחמש מאות. 3. קומונות מתוך "הפדרציה של הקהילות השוויניות" בארה"ב. קומונת Twin Oaks בוורג'יניה התחילה את הפדרציה ב-1967. הקומונות הראשונות היו תלויות-סמכות בדומה לקיבוצים הישנים. אבל קומונות שקמו מאוחר יותר שקדו להשתית את השיתוף על יתר ריבוניות ליחידים. קבוצת Ganas בניו-יורק, שקמה ב-1980, מהווה מופת לתפיסה הריבונית החדשה. בסה"כ מונה היום הפדרציה השווינית כ-190 חברים. הקומונות החדשות שבה נטות לדגם "הריבוני". רוב האפיונים שנמנו לעיל בקומונות הפוליטיות הגרמניות (חילוניות, שמאל פוליטי, שוויניות, אקולוגיה) נכונים גם לגבי הקומונות של הפדרציה השווינית.

סימני היכר

ואלה הם סימני ההיכר, שבעזרתם ניתן לזהות קומונה כנמנית על המגמה החדשה. כל אחד מהם מוסבר כפועל יוצא של האפיונים המגדירים, "ריבוניות" ו"שתפנות", או של אחד מהם:

היעדר מנהיגות רוחנית-סמכותית "מנהיג רוחני-סמכותי" הוא מי שמעניק לחברי קבוצתו ערכים ומשמעות וקובע עבורם את הדרך להגשמתם. ההנחה היא אפוא, שחברי הקבוצה משוללי ערכים ואובדי דרך, ומשתוקקים לאמץ לעצמם את אלה של המנהיג. עמדותיו הנמסרות של מנהיג רוחני-סמכותי מתקבלות על-ידי החברים כעמדותיהם שלהם, ולא בזכות תוכנן המשכנע, כי אם בזכות עצם העובדה שהן נמסרו מפיו. אכן, מנהיגות רוחנית קיימת גם בקבוצה של שתפנים ריבוניים, אך היא אינה סמכותית. היא מתגלמת בדיאלוג מתמשך בו כל יחיד תורם

הריבוניים מחפשים להם איש את שותפיו שלו – איש בהתאם לשתפנות המופנמת בלבו. כך צומחת חברה של קהילות מסוג חדש: קהילות מכוחם של כל יחידיהן. אלה שמוצאים איש את רעהו ומתנסים בשיתוף ביניהם – יעמדו בוודאי בפני אתגרים של התאמה הדדית, אך לא בפני הסתירה הקלאסית שבין "פרט" ו"כלל", שכן "הכלל" אינו קיים עוד כישות לעצמה, הוא אינו אלא שותפותם של הפרטים העצמאיים.

גם בישראל, נתמך השיתוף בקיבוצי העבר בתפיסה סמכותנית. נאמנותם של היחידים למצוות השיתוף (כמו גם למשימות הלאומיות של אז) נסמכה על הצורך שלהם בסמכות רוחנית. כשהתפשטו בקיבוצים רוחות הריבוניות האישיות ונסוגה הסמכותיות – התגלו הערכים השתפניים הישנים כרעועים, ללא תמיכת הסמכותיות. כך החל תהליך של התפרקות השיתופיות והתפרקות על ערכי הליברליזם הבורגני-שמרני. רק קבוצות הבנויות על תשתית רעיונית וחברתית אחרת יוכלו מעתה לעצב שתפנות מסוג חדש ולתפוס את מקומן בזירה החברתית.

מי ומי במגמה החדשה

מתבלטים בעולם שלושה מעגלים או רשתות של קומונות, שמוצדק לראותן כצועדות בראש המגמה הזאת. לצדן קיימות גם קומונות בודדות, שאינן מקושרות במעגלים כלשהם.

1. הקבוצות השיתופיות החדשות בישראל. ב-1987 קמו הקיבוצים העירוניים תמוז בבית שמש ומגוון בשרות. לאחרים, ב-1992, קם קיבוץ בית-ישראל בירושלים, עם פילוגו מקיבוץ ראשית. ב-1993 התיישב גרעין שבי"ב בקיבוץ רביה, וסלל בכך את הדרך לתופעה חדשה: "תנועות בוגרים" של הנוער העובד ולאחר מכן גם של המחנות העולים, קבוצות הבחירה והשומר הצעיר, הקימו עשרות קבוצות שיתופיות-משימתיות ברחבי הארץ, מבאר-שבע בדרום ועד פלך בצפון. מספר החברים בכלל הקבוצות החדשות האלה מגיע היום לאלף, ועוד היד נטויה. הקבוצות השונות מקיימות ביניהן סוגים שונים של קשרים, אם במסגרת תנועתית ואם במסגרת מעגל הקבוצות, שמטרתו יצירת שיתוף פעולה ועבודה משותפת בתחומי פעילות שונים, כגון חינוך, פוליטיקה ותרבות.

2. קומונת Niederkaufungen בגרמניה, ו"רשת הקומונות הפוליטיות" המאוגדת סביבה. קומונת Niederkaufungen התגבשה בגרמניה בשנות השמונים, כשאפיוניה העיקריים:

בגדר "מיסוד סמכותי". מוסדות, חוקים ותקנות הם אמצעים של סמכות. שתפנים ריבוניים אינם זקוקים לאלה. אצלם, ההידברות המתמדת היא שאמורה להסדיר את ההתנהלות החברתית. הם חותרים אפוא לצמצום מוסדות ותקנות.

דיאלוג כאורח חיים

דיון פתוח, אינטנסיבי ומתמיד, שמהותו הקשבה, חתירה להבנה, הפריה רוחנית הדדית, חילופי מחשבות, דעות ורגשות – הוא מעמודי-התווך באורח החיים של הקומונות החדשות. הוא החלופה המובהקת לכל סמכותיות ומיסוד. יש לצפות שדיאלוג כזה יהיה טבוע ללא הפרד בהוויית החיים שלהן.

דרך הקונצנוס

האם החלטות מתקבלות על-פי דעת רוב או בהסכמה כללית המבוססת על הקשבה ודיאלוג? בקיבוצי העבר, שתי האפשרויות אינן נתפסות אלא כטכניקות שונות לקבלת החלטות. מכאן, שבפועל הועדפה שיטת קבלת החלטות בדעת רוב, בהיותה "יעילה" יותר; זאת בהנחה שכל יחיד מוכן מראש, ולו גם למגינת לבו, לציית לדעת הרוב המושגת בהרמת ידיים. אך בתפיסת הקומונות הריבוניות-החדשות, דרך ההסכמה-מבוססת-דיאלוג (קונצנוס) אינה טכניקה גרידא, כי אם תרבות בפני עצמה. עיקרה: הקשבה, מאמץ לרדת לסוף דעתו והרגשתו של הזולת, כבוד שווה לכל עמדה, עמידה על זכותו של כל אחד לממש את עמדתו, גם אם היא חריגה. זהו תהליך גוזל זמן, אך הוא מגלם את ערכי היסוד של הקומונה. תהליך הקונצנוס עשוי לכלול גם ויתורים הדדיים, אך אלה מתרחשים בתוך אישיותו של כל יחיד, על פי החלטתו הריבונית, תוך כדי הדיון וכתוצאה ממזהלכו, וכך הן נעשות חלק מעמדתו השלמה שלו.

משימתיות חברתית

הערכים השתפניים מניעים פעילות משימתית לתיקון חברתי. בכך ניכרות הקומונות החדשות מן הישנות ששתפנותן שככה.

בדיקה אמפירית של קיומם של סימני ההיכר האמורים בקומונות בישראל ומחוצה לה, מלמדת על פער גדול בין שני סוגי הקומונות. בקומונות על-פי הדגם הישן (הסמכותני) חסרים סימני היכר רבים בעוד שבקומונות של ריבוניות שתפנית נמצאו כל סימני ההיכר. כך בלטו "הקבוצות החדשות" מן השאר. עוד התברר, שכולן נוסדו אחרי שנת 1980. לפנינו אפוא מגמה חדשה ומשותפת. נקווה שקבוצותיה יתקשרו ביניהן מפינתו השונות של כפרנו הגלובלי.

ממחשבותיו ועמדותיו לפי יכולתו. תרומתו של כל אחד נשקלת ומובאת בחשבון, והיחידים אינם מוותרים על חשיבה עצמית ועל ביקורת כלפי דברי כל אחד מחבריהם.

ממדי הקבוצה

קבוצת אנשים ריבוניים, שמחליטים בעצמם, איש-איש, האם וכיצד לחיות בשיתוף עם רעהו, צריכה להתבסס על היכרות הדדית מעמיקה ועל יחסים בינאישיים בלתי-אמצעיים. הקיבולת הנפשית של האדם לתהליך כזה מוגבלת למספר מועט של משתתפים. אין לראות אפוא בקוטנן של הקומונות החדשות "אילוץ מצער של מציאות, שיש להתמודד עמו", כפי שמקובל לראות זאת בקיבוצים לאחרונה. אלא, מספר חבריה הקטן יחסית של הקבוצה החדשה דרוש לשם שמירה על סגולותיה ולכן חברי הקבוצה מקפידים לא-פעם על מספר חברים קטן.

מבנה שיזורי

המונח "מבנה שיזורי" מציין קיום מסגרות שיתוף קטנות בתוך מסגרות שיתוף מקיפות. השיתוף בתחומים מסוימים נהוג במסגרות הקטנות ובתחומים אחרים – במקיפות. מבנה שיזורי הוא פועל יוצא של ההכרה בייחודיותו של כל אדם ובזכותו לממש את ייחודיותו. כל אחד דומה לכל אחד אחר באפיונים מסוימים ושונה ממנו באחרים. מכאן גם שכל אחד מתאים לשיתוף עם כל אחד אחר בתחומים ובאופנים מסוימים, ובלתי מתאים לשיתוף עם אותו אדם בתחומים ובאופנים אחרים. אם מניחים לכל אחד להתחבר לשיתוף עם כל אחד וגם להיפרד ממנו בהתאם לאישיותם הייחודית ועל סמך הניסיון המצטבר, מתקבל מעצמו המבנה השיזורי, שבו מספר חברים משתפים זה את זה בתחומים ובאופנים המתאימים להם, וכל אחד מהם יכול להשתתף עם חברים אחרים כרצונו בתחומים ובאופנים שמתאימים לאלה. בכל אחד מהתחומים, יש ששותפים במידה רבה ויש – במעטה. זאת לעומת מבנה שיתופי אחיד, שבו הכול שותפים עם הכול באותם תחומים ובאותו אופן, הגורם בהכרח לכפיית השיתוף כנגד אישיותם הייחודית של החברים בקבוצה.

צמצום המיסוד הסמכותי

"מיסוד סמכותי" הוא תקנות, כללים או סמכויות, אשר כוחן נובע מנטיית האנשים לציית לתקנות וסמכויות באשר הן. במקרים כאלה, גם אם אנשים אינם מסכימים לתוכנה של תקנה או לתוכן הוראתו של בעל סמכות, הם יצייתו להן בהיותן תקנה וסמכות. לעומת זאת, הסדרים מוסכמים ושגרת התנהלות מתוך הסכמה לגופו של עניין אינם

רשימה זאת מבוססת על דו"ח מחקר הכולל פירוט ממצאים, אסמכתות ומראי מקום, שאפשר להשיגם אצל המחבר.

אליהו רגב הוא חבר קיבוץ ברעם, עוסק בחקר הקיבוצים וקהילות של שיתוף בעולם